

Тема 19. Політичні конфлікти

Вивчення конфліктів є одним із головних завдань політології, оскільки сучасна епоха розглядається багатьма політологами як період загострення (з тенденцією до наростання) конфліктів, а управління ними – як одна з найважливіших умов підтримки соціально-політичної стабільності всередині країни та на міжнародній арені. Актуальність теоретичних і практичних аспектів цього поняття обумовлена загостренням різнопланових конфліктів в Україні та в інших посткомуністичних країнах.

19.1. Поняття та основні характеристики політичного конфлікту

Конфлікт (від лат. *conflictus*) у буквальному розумінні слова означає “зіткнення”. Конфлікти супроводжують людство протягом усього історичного шляху, впродовж усього життя людини (конфлікти з природою, між родами та племенами, між бідними та багатими, між різними політичними силами, державами, у виробничих колективах, сім’ї).

Найбільш гострі конфлікти відбуваються між індивідами і соціальними групами у сфері політики. Політика, з одного боку, є діяльність по попередженню і вирішенню конфліктів (“мистецтво жити разом”). З іншого боку, політика – це засіб провокації конфліктів, оскільки вона пов’язана з боротьбою за владу. Технологія і практика управління конфліктами визначаються не тільки загальними правилами, але й соціально-економічним, політичним станом суспільства, історичними, національними, релігійними і культурними особливостями.

КОНФЛІКТ – крайнє загострення суперечностей сторін, пов’язане з відмінностями їхнього становища в суспільстві й пов’язаної з цим реальної чи надуманої суперечності інтересів, цілей і цінностей; зіткнення та протидія (протидія) певних систем, політичних партій, громадських організацій, етнічних груп, держав та їх органів, окремих осіб.

ПОЛІТИЧНИЙ КОНФЛІКТ – це протиборство різних соціально-політичних сил, суб'єктів політики в їх прагненні реалізувати свої інтереси і цілі, пов'язані, насамперед, із боротьбою за здобуття влади, її перерозподіл, зміну свого політичного статусу, а також з політичними перспективами подальшого розвитку суспільства.

Будь-які конфлікти зумовлені як об'єктивними, так і суб'єктивними **факторами**, а саме:

- нерівністю людей, соціальних і національних спільнот;
- несумісністю суспільних та індивідуальних цінностей;
- невідповідністю між сподіваннями та дійсністю;
- відмінністю у політичній культурі, типах лідерства;
- відсутністю достовірної інформації;
- прагненням завоювати та утримати владу.

На думку багатьох науковців, узагальнюючим фактором, що спричиняє конфлікти, є соціальний інтерес. У центрі конфліктів найчастіше лежать *економічні, соціальні, зовнішньо- та внутрішньополітичні, територіальні, мовні, міжконфесійні, міжетнічні та інші проблеми.*

ТЕОРІЯ КОНФЛІКТУ. Найбільший внесок у розроблення теорії конфлікту зробили Арістотель, Т. Гоббс, Н. Макіавеллі, Д. Віко, А. Токвіль, К. Маркс, М. Вебер. Ця тема є також визначальною у наукових працях В. Парето, Е. Дюркгейма, Т. Парсонса, Р. Дарендорфа.

В сучасній науковій літературі виділяють два основні підходи щодо визначення сутності політологічного поняття *соціального конфлікту*, які сформульовані американським соціологом Т. Парсонсом та німецьким політологом Р. Дарендорфом.

Т. Парсонсон, зокрема, вважає, що кожне суспільство є відносно стійкою й стабільною культурою. Кожний елемент такого суспільства робить свій посильний вклад для підтримки діючої політичної системи; кожне суспільство є добре: інтегрованою структурою, функціонування якої опирається на ціннісний консенсус його членів. Основним методом забезпечення належної стабільності та інтеграції такого суспільства є співпраця конфліктуючих сторін.

Р. Дарендорф, навпаки, стверджує, що конфлікт у політиці є звичайним явищем. На його думку, відсутність конфлікту в суспільстві є чимось дивовижним і ненормальним. Адже кожне суспільство не є незмінним, тут не існує сталості, немає нічого постійного, воно пронизане розбіжностями та конфліктами. Головне для кожного

суспільства – відшукати належні форми і методи розв'язання конфліктів.

Виникаючи як зіткнення, передусім, економічних інтересів соціальних спільнот, соціальні конфлікти обов'язково охоплюють сферу реалізації політичної влади; набуваючи політичного характеру, вони проявляються як соціально-політичні конфлікти.

Основоположниками теорії *політичного конфлікту* вважають К. Маркса і А. Токвіля, які відзначали неминучість солідарності всередині соціальних асоціацій, союзів і конфліктів між ними. Однак, за К. Марксом такі соціальні асоціації, союзи є класами, а по А. Токвілю – соціальними спільнотами та добровільними асоціаціями. Перший автор розглядав конфлікт і консенсус як альтернативи, абсолютизуючи при цьому роль політичного конфлікту, а другий – висунув ідею про те, що демократія включає баланс між силами конфлікту й консенсусу, спираючись на політику соціального партнерства.

КОНФЛІКТНІ ВІДНОСИНИ. За своїм характером відношення між політичними суб'єктами діляться на союзних, партнерства, протиборства і ворожнечі. Вони представляють систему економічних, соціальних, політичних, науково-технічних, культурних, моральних, соціально-психологічних, військово-стратегічних і інших зв'язків і взаємодій між державами, націями і національностями, політичними, суспільними, релігійними і іншими організаціями усередині держав, груп держав, міжнародними організаціями міжурядового і суспільного характеру. Для конфлікту властиві відносини *протиборства і ворожнечі*.

Множинність зв'язків і взаємодій суб'єктів конфлікту з метою аналізу доцільно згрупувати в наступні сфери (сектори) відносин: політичний, військовий, економічний, соціальний і екологічний. Кожна з груп відносин відображає найбільш істотні сторони взаємодії між суб'єктами конфлікту.

Конфлікт, як найбільш гостра форма прояву конфліктності відносин, навіть в ході світових воєн не охоплює всю сукупність відносин різного рівня. Він виникає на окремих ділянках цих відносин, де визначаються вузли суперечностей. У цих вузлах можна виявити безпосередніх і непрямих учасників конфлікту. Сукупність відносин у вузлах суперечностей між їх суб'єктами складають конфліктну ситуацію. Вона характеризується відкритим зіткненням, що

усвідомлюється учасниками як конфлікт. Сам же конфлікт відбувається при спробі сторін оволодіти об'єктом конфлікту.

СУБ'ЄКТИ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ. До них відносяться коаліції держав, окремі держави, а також партії, організації і рухи, що борються за запобігання, завершення і дозвіл різних видів конфліктів, пов'язаних з відправленням владних функцій.

Першим атрибутом суб'єкта конфлікту є його положення. Під цим розуміються позиції суб'єкта конфлікту в загальній системі відносин. Позиції суб'єкта конфлікту (наприклад, держави) визначаються в значній мірі його силою. Проте вона не є остаточною. Велика роль в конфліктах (пряма або непряма) підтримка суб'єктів конфлікту з боку інших суб'єктів міжнародних відносин, а також умов реалізації потенціалу суб'єктів конфлікту.

Другим атрибутом, основною характеристикою суб'єктів конфлікту, є власне, сила. Під нею розуміється здатність одного суб'єкта конфлікту змусити або переконати іншого суб'єкта конфлікту зробити те, що в іншій ситуації він робити не почав би. Іншими словами, сила суб'єкта конфлікту означає здатність до примусу.

ОБ'ЄКТИ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ. Це найменш вивчений з теоретичної точки зору елемент конфлікту як системи. Під об'єктом (предметом) конфлікту *розуміється інтерес*, визначений суб'єктами конфлікту, виражений в їх обґрунтованому або помилковому праві на щось. Процес розвитку системи конфлікту визначається взаємодією його об'єкту (предмету), як прояви реальних суперечностей, з його елементами (суб'єктами, конфліктними відносинами). Система конфлікту ніколи не предстає "готовим", "закінченим" об'єктом для аналізу. Вона є процесом, сукупністю протиборств і угод.

ТИПИ КОНФЛІКТІВ. Найпоширенішим є поділ конфліктів на конфлікти *цінностей, інтересів та ідентифікацій*.

Конфлікт цінностей, зокрема, постає як зіткнення різних ідеологічних концепцій, розбіжності між якими виступають основними передумовами конфлікту (ліві – праві, ліберали – консерватори, комуністи – соціал-демократи).

Конфлікт інтересів пов'язаний, у першу чергу, з зіткненням політичних та соціально-економічних інтересів, які призводять до конфлікту між владною правлячою верхівкою та широкими верствами

населення (як приклад, конфлікт через проведену в Україні номенклатурно-бюрократичну, а не народну приватизацію).

Конфлікт ідентифікації простежується тоді, коли вирішується питання щодо визначення громадянином тієї чи іншої країни своєї етнічної та громадянської належності. Сутність конфлікту полягає в тому, що частина населення не бажає визнавати себе громадянами тієї держави, на теренах якої вони в даний час проживають.

За своєю природою конфлікти бувають *глобальними, регіональними, міждержавними, внутрідержавними, місцевими, міжпартійними та внутріпартійними, міжособистісними.*

Деякі вчені дотримуються поділу конфліктів на антагоністичні (непримиренні) та неантагоністичні (примиренні).

Неантагоністичні конфлікти не носять діаметрально протилежного характеру: при обговоренні тієї чи іншої проблеми допускається різне її розуміння, простежуються різні способи її вирішення. *Антагоністичні конфлікти* характеризуються своєю непримиренністю: кожна із конфлікуючих сторін прагне здобути перевагу, що, як правило, заводить обидві сторони в глухий кут.

Існує дві форми перебігу конфліктів: *відкрита* – відверте, прозоре протистояння, з використанням різних форм та методів боротьби, та *закрита, або латентна*, коли має місце невидима, таємна боротьба задля досягнення бажаного результату.

ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТУ. Для наявності конфлікту потрібні *три* умови:

1. Конфліктна ситуація.
2. Учасники конфлікту – суб'єкти, чиї інтереси зачіпає конфліктна ситуація. При цьому наявність самої конфліктної ситуації часом недостатньо, якщо, наприклад, сторони налаштовані миролюбно.
3. Привід для конфлікту, тобто така зовнішня обставина, що виступає “спусковим механізмом”, який породжує розвиток подій.

УЧАСНИКИ КОНФЛІКТУ. У політології прийнято розрізняти таких *учасників конфліктів*:

підбурювач – це суб'єкт, що підштовхує сторони до конфлікту, докладає певних зусиль до його загострення (необов'язково є безпосереднім учасником конфлікту);

організатор – розробляє тактику і стратегію розвитку конфлікту;

пособник – сприяє розвитку конфлікту своєю моральною або матеріальною підтримкою (як правило, прямої участі у конфлікті не бере);

посередник – залишаючись нейтральним, допомагає сторонам, що конфліктують, пом'якшити, локалізувати та врегулювати конфлікт.

Конфлікти стають реальністю після стадії свого назрівання. Суть цього процесу полягає в тому, що до наявних передумав конфлікту додаються ще й додаткові фактори, які загострюють протиріччя та роблять сутичку неминучою. На цій стадії конфліктуючі сторони усвідомлюють несумісність своїх інтересів і розглядають одне одного як перешкоду на шляху досягнення власних цілей. З якогось моменту вони вирішують, що зберігати status quo неможливо і приступають до активних дій – такий стан взаємин між суб'єктами називається конфліктною ситуацією. Для безпосереднього початку конфлікту потрібний певний стимулюючий фактор, який і виступає приводом до конфлікту. Після нього конфлікт вступає в свою активну фазу.

СТРУКТУРА КОНФЛІКТУ:

- умови його виникнення і характер протікання;
- учасники, суб'єкти конфлікту;
- зміст дії учасників конфлікту щодо досягнення своїх цілей;
- засоби і способи, які використовуються конфліктуючими сторонами для створення чи вирішення конфліктної ситуації;
- уявлення про дану конфліктну ситуацію, що склалося у її учасників, а також у третьої сторони (нейтральних, незацікавлених суб'єктів);
- характер і просторово-часові параметри конфлікту: етапи та інтенсивність протікання;
- наслідки і результати.

ФУНКЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

сигнальна (характеризує конфлікт як показник певного стану суспільства. Там, де виникає конфлікт, у суспільних відносинах щось потребує серйозних змін. Тим самим конфлікт сприяє встановленню соціально необхідного стану рівноваги. Однак стан рівноваги – завжди відносний і тимчасовий, оскільки в ньому визрівають і чекають свого вирішення нові конфлікти);

інформаційна (розгортання, перебіг, повороти конфліктної ситуації несуть певну інформацію про причини, що її породили та про

співвідношення сил у суспільстві. Вивчення цієї інформації - важливий засіб пізнання суспільних проблем і процесів);

диференціююча (процес соціальної диференціації, що відбувається під впливом конфлікту, часто руйнує старі соціальні структури, змінює співвідношення їх елементів, визначає нові форми взаємозв'язку);

інтеграційна (у протистоянні із іншими групами зростає консолідація усередині групи, підвищується ступінь групової ідентифікації усередині групи, підвищується ступінь групової ідентифікації її членів);

динамічна (конфлікт відкриває дорогу змінам, примушує рухатися вперед, розвивати політичну систему).

На побутовому рівні панує думка, що конфлікти, в основному, мають негативні функції. Дійсно, важко заперечити, що наявність конфліктів, особливо довготривалих, створює загрозу ліквідації наявної політичної системи, негативно впливає на авторитет і функціонування влади, є життєво небезпечною для учасників конфлікту; виникнення конфліктів у сфері науки, освіти, культури привносить елемент духовної деградації.

Водночас, конфлікти несуть і позитивний зміст. Вони, зокрема, дають можливість природним шляхом підтримувати динаміку суспільно-політичного життя, що призводить до поновлення і творчої модернізації політичної системи; допомагають зняти напругу в суспільстві, досягти внутрішньо-групової згуртованості; знайти союзників, які здатні підтримати і посилити конфліктуючу сторону; стимулювати свою активність, творчість, домогтися соціальних змін.

З погляду на вищесказане, існування абсолютно безконфліктного суспільства не існує і не може існувати, адже це суперечило б логіці всього історичного процесу розвитку суспільних відносин.

19.2. Параметри розвитку та види політичних конфліктів.

Політична криза і політична катастрофа

Як правило, конфлікти виникають за умов, коли відсутні або блокуються можливості послаблення напруження, а причиною їх

виникнення можуть бути будь-які вчинки чи прийняті рішення різних сторін.

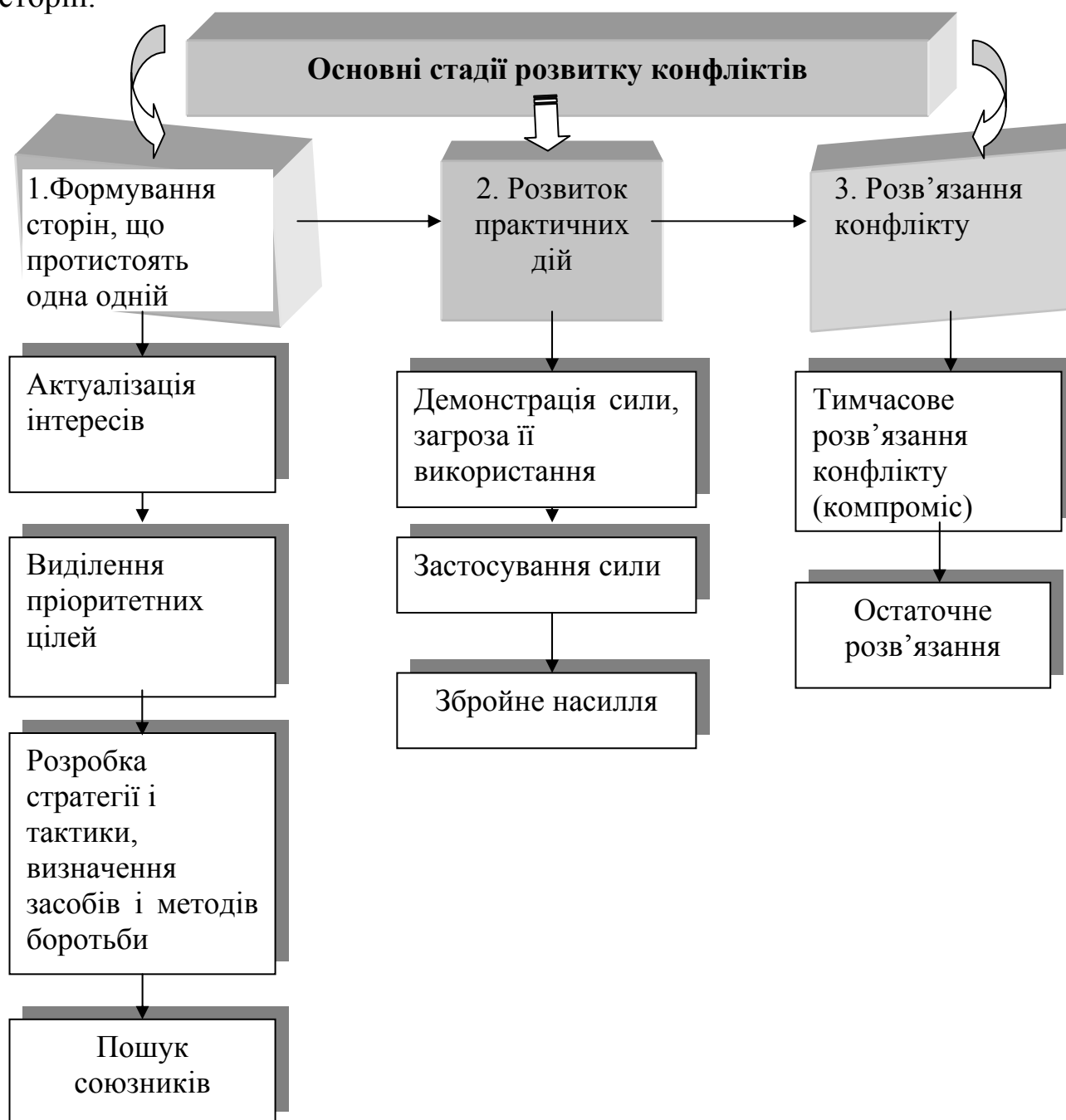
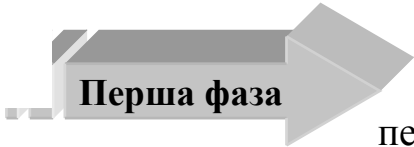

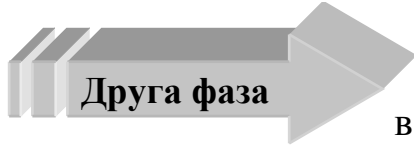
Рис. 18.1. Основні стадії розвитку конфлікту

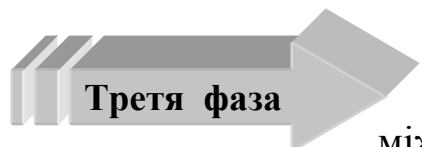
ФАЗИ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ. Аналіз конфлікту вимагає вивчення основних, необхідних і довгострокових відносин і взаємодій, що визначають даний конфлікт, його функціонування і розвиток як системи.

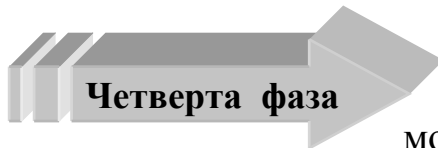
Фази розвитку конфлікту мають реальний і детермінований характер, тобто кожен з них характеризується певним набором дій і протидій суб'єктів конфлікту.

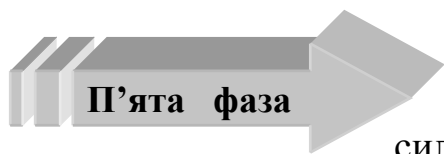
Перехід від однієї фази конфлікту до іншої зазвичай називається порогами. Він означає ескалацію конфліктних відносин з однієї якості в інше. Цьому переходу передують накопичення деяких зазвичай властивих для наступної фази конфлікту політичних, економічних, військових елементів, що обумовлюють стрибок відносин від одного рівня конфліктності до іншого. Як правило, переходу з однієї фази конфлікту в іншу, подоланню порогу передують такий ступінь розвитку конфлікту як криза. В той же час слід враховувати, що *криза не є обов'язковою стадією*, ступенем конфлікту.

 Перша фаза (етап) конфлікту формується на основі певних об'єктивних і суб'єктивних суперечностей державних, військово-стратегічних, економічних, соціальних і екологічних інтересів суб'єктів конфлікту і впливаючих з них відносин, виражених в щодо гострій (конфліктною) формі.

 Друга фаза полягає в суб'єктивному визначенні безпосередніми сторонами, що беруть участь в конфлікті, своїх інтересів, цілей, стратегії і способів боротьби для вирішення об'єктивних і суб'єктивних протиріч з урахуванням свого потенціалу і можливостей застосування мирних і немирних засобів, використання союзників і зобов'язань, оцінки ситуації усередині і поза соціальною системою суб'єктів.

 Третя фаза характеризується переходом до насильницьких засобів в дозволі політичних, міждержавних, економічних, соціальних і навіть екологічних суперечностей.

 Четверта фаза полягає в наростанні боротьби до найбільш гострого рівня аж до кризи, яка може охопити відношення безпосередніх учасників і залучених соціальних систем.

означає перехід до насильницьких дій, зокрема із застосуванням військової сили.

ВИДИ ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ

Назва	Характеристика
Конфлікти міжсистемного характеру	Конфлікти такого типу являють собою суперечливі відносини між різними соціально-економічними, суспільно-політичними формаціями, системами розвитку суспільства, зокрема, між <i>капіталістичною</i> та <i>соціалістичною</i> . Яскравим прикладом цього конфлікту була холодна війна (1945-1990) між цими політичними системами в економічній, військово-політичній, ідеологічній та інших сферах. Якщо такі протиріччя довго не вирішуються, вони можуть викликати початок <i>світової війни</i> , що, в свою чергу, може призвести до соціальної катастрофи на планеті.
Міжрегіональні конфлікти	Такі конфлікти проявляються в гострій формі протиріччя політичного, економічного, ідеологічного характеру між окремими групами держав. Їх небезпека полягає в тому, що вони можуть призвести до нестабільності міжнародної ситуації в усьому світі, навіть до виникнення світових воєн. (Близький Схід).
Міждержавні конфлікти (озброєні і неозброєні)	Вони є конфліктами значно менших розмірів, однак досить розповсюдженими. Причинами їх виникнення є порушення тих чи інших державних інтересів кожної з конфліктуючих сторін, що базуються на загальнонаціональній основі, а також інтересів правлячих кіл цих держав. Міждержавні конфлікти досить часто проявляються у локальних війнах (арабо-ізраїльський військовий конфлікт, ірано-іракська війна, агресія Іраку проти Кувейту, військовий конфлікт між Аргентиною та Англією через Фолклендські (Мальвінські) острови, війна США проти Іраку тощо). Причинами неозброєних міждержавних конфліктів, як правило, є “ <i>митні</i> ”, “ <i>фінансові</i> ” війни, неторгові акції. Політичні конфлікти всередині кожної держави поділяються на міжкласові, міжнаціональні, міжконфесійні, міжпартійні, внутріпартійні, внутріпарламентські, міжособистісні та інші.
Внутрішньо-державні конфлікти	До них належать: <i>повстання, політичний страйк, путч, громадянська непокоря, змова, переворот.</i>

Назва	Характеристика
а) Повстання	Масовий відкритий збройний виступ певного класу або соціальної групи проти існуючої влади. Найбільш гостра форма повстання – збройне повстання, з якого частіше всього починається революція
б) Путч	Специфічна форма збройної боротьби за владу, яка спирається на військових, частину армії, які виступають безпосереднім інструментом влади або засобом психологічного тиску на уряд. Путчі утверджують, як правило, тоталітарні режими. В ході і після путчу армія прагне поставити себе у привілейоване становище у суспільстві.
в) Заколот	збройний виступ ворожих державній владі сил, спрямованих на захоплення влади, або відокремленої частини території. Заколот може мати як прогресивну, так і консервативну спрямованість. Він має ширшу соціальну базу, ніж путч.
г) Переворот	насиленницька форма зміни державної влади, в результаті якого політичне управління країною переходить до рук представників армії. Вони бувають як прогресивні, так і реакційні.
д) Змова	таємна угода вузького кола осіб про збройний виступ з метою послаблення або повалення влади. Демократичне суспільство виключає змову як форму боротьби за владу.
е) Громадянська непокора	насиленницький виступ певної соціальної групи, партії проти суспільно-політичного порядку. Непокора дістає свій вияв у мітингах, демонстраціях, страйках, а також у протистоянні урядові.
ж) Політичний страйк	є найвищою формою страйкового руху, він проявляється у колективній відмові продовжувати роботу аж до висунутих ними політичних вимог. Політичний страйк може супроводжуватись демонстраціями, сутичками з урядовими військами, поліцією чи міліцією. Політичні страйки бувають локальними і загальними, національними і міжнародними.
Міжетнічні (етнонаціональні) конфлікти	Глибинні причини цих конфліктів слід шукати в історії етнічних спільнот та відносин між ними, в національній свідомості, традиціях, ідеологічних стереотипах, що переходять з покоління в покоління. Найчастіше міжетнічні конфлікти проявляються в тенденції до суверенізації великих і малих етнічних спільнот з метою створення незалежної держави. В кожній країні міжетнічні суперечності виявляються по-різному: вони є неоднаковими за масштабами, гостротою і наслідками. Однак, міжетнічні конфлікти

Назва	Характеристика
	<p>мають чимало спільних рис, певну логіку свого розвитку, яка виявляється, зокрема, в порядку висунення вимог. Конфлікти досить часто починаються з постановки та обговорення проблеми національної мови, культури. Згодом вимоги переходять у політичну площину, переростаючи в статусні домагання, територіальні претензії, і закінчуються широкомасштабними кривавими конфліктами.</p> <p>Головне завдання національної політики полягає в тому, щоб своєчасно виявити міжетнічні суперечності, зробити все можливе для запобігання конфліктам, навчитися їх цивілізовано розв'язувати.</p>
<p>Міжпартійні та внутрішньопартійні конфлікти</p>	<p>Досить поширеними є конфлікти як між політичними партіями, так і всередині них. Адже багатопартійність як явище внутріполітичного життя суспільства і як прояв політичного плюралізму не тільки не виключає, а навіть передбачає ймовірність таких конфліктів. Однак при їх розв'язанні слід, у першу чергу, пам'ятати про необхідність дотримуватись політичної культури, проявляти толерантність до інших точок зору.</p>
<p>Міжособисті конфлікти</p>	<p>Такі конфлікти мають місце між представниками як різних політичних течій, так і між представниками однієї і тієї ж політичної партії.</p> <p>Ми знаємо чимало прикладів міжособистих конфліктів у політичній сфері, основою яких, як правило, є зіткнення власних амбіцій та політичного безкультур'я (Горбачов-Єльцин, Мороз-Вітренко, Тимошенко-Ющенко тощо).</p>

Окреме місце у політичній практиці посідають міжнародні конфлікти.

МІЖНАРОДНІ КОНФЛІКТИ можна поділити на наступні види:

1. Міжсистемні (суперечливі відносини в гострій формі між різними соціально-економічними, соціально-політичними формами, системами у розвитку суспільства (між капіталістичною і соціалістичною); небезпека цього конфлікту полягає в тому, що його історична тривалість неодноразово ставила світ на межу знищення всього людства;

2. Зовнішньополітичні (конфлікти між державами, які можуть виникати як на військовій, так і на іншій основі (наприклад, “митні війни”, “фінансові війни”, всілякі зовнішньополітичні та зовнішньоторгові

акції). Причинами їх можуть бути як порушення тих чи інших державних інтересів, що базуються на загальнонаціональній основі, так і інтересів правлячих кіл цих держав;

3. Регіональні (прояв у гострій формі протиріч економічного, політичного, ідеологічного характеру між групами держав на регіональному рівні. Регіональні конфлікти (наприклад, так звані “локальні війни”) – це одна із гострих проблем всього світового співтовариства. Небезпека регіональних конфліктів полягає в тому, що вони можуть привести до нестабільності міжнародну обстановку в цілому. Це трапляється тому, що втручаються “треті сторони”, що надає конфлікту небажаного поширення. Це, в свою чергу, може призвести до непередбачених наслідків).

Найвищим ступенем конфліктних ситуацій є криза – (від грецьк. *krisis* – переломний момент) – різкий, крутий перелом.

ПОЛІТИЧНА КРИЗА – це такий стан політичної системи суспільства, коли тимчасово призупиняється або взагалі припиняється функціонування окремих елементів або інститутів політичної системи; коли втрачено довіру до своїх політичних і державних лідерів, які надалі неспроможні вирішувати існуючі в державі проблеми, пов’язані з подальшим розвитком економіки, соціальної сфери та культури.

ЕТАПИ ПРОХОДЖЕННЯ КРИЗИ:

а) передкризовий стан суспільства або його політичної системи, який полягає у розвитку конфліктних ситуацій до такого ступеню, коли вони вже не можуть бути розв’язанні шляхом досягнення політичного компромісу;

б) виникнення кризи, яке виражається у неспроможності владних структур вирішувати проблеми, які стоять перед суспільством політичними методами, що характерні для нормального функціонування політичної системи;

в) розвиток і загострення кризи, яке включає в себе повний розпад відповідних політичних структур, посилення їх недієздатності, що приводить до повного безвладдя.

Важливу роль у виникненні політичної кризи відіграють такі фактори, як відчуження народних мас від держави, органів державної влади, місцевого самоврядування; низький рівень громадської самосвідомості мас, незадовільна інформованість їх про реальний стан справ; високий рівень активності опозиційних структур; позиція засобів масової інформації; нерішучість, некомпетентність відповідальних осіб.

ТИПОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНИХ КРИЗ.

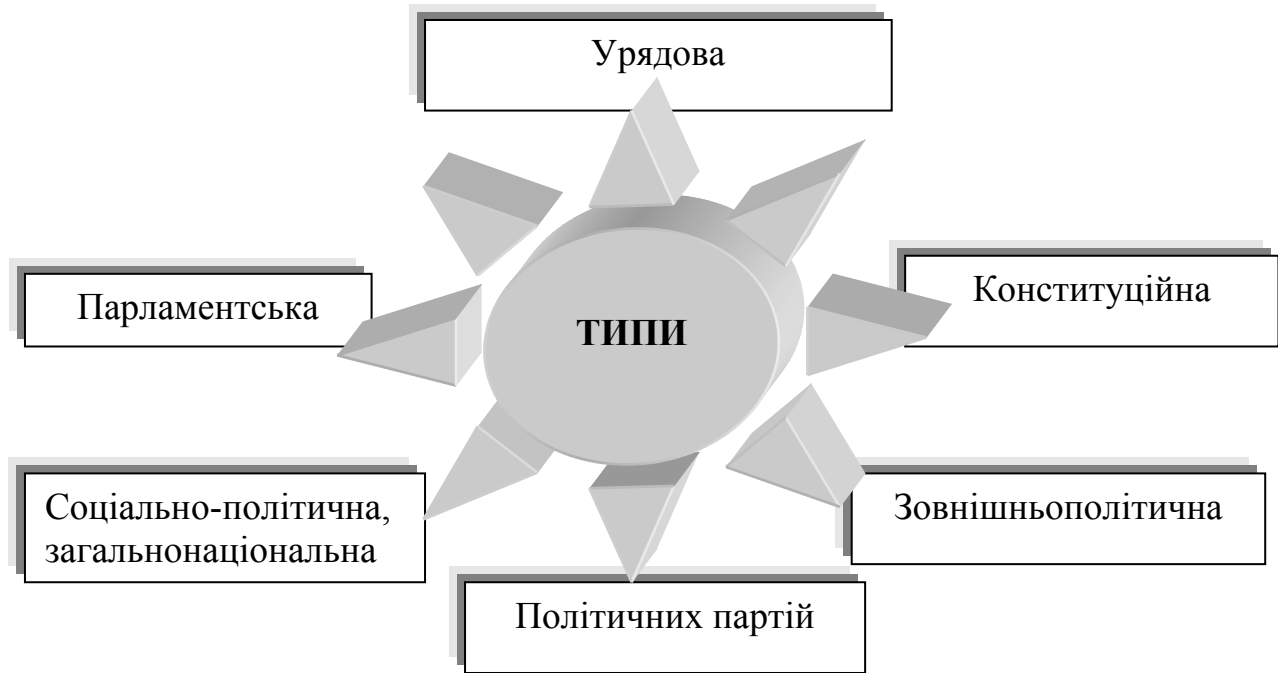

Рис. 18.2. Типологія політичних криз

Конституційна криза – це припинення дії основного закону країни – Конституції.

Парламентська, урядова криза – визначається ситуацією, коли даний парламент (уряд) за різних причин надалі неспроможний вирішувати ті питання, які перед ним визначені. В такому випадку шляхом вотуму недовіри з боку парламенту або за власною ініціативою (в залежності від конституційних норм країни) він подає у відставку.

Соціально-політична, загальнонаціональна криза – переломний момент у розвитку соціально-політичного процесу у країні, різкий перехід політичної ситуації з одного якісного стану в інший.

Зовнішньополітична криза – переломний стан у відносинах між певними країнами з приводу конкретних найважливіших політичних подій на основі розходження докорінних інтересів.

Криза політичної партії – ситуація, коли політична партія (як правляча, так і опозиційна) втрачає свої соціально-політичні ідеали, програмні цілі, орієнтири, авторитет і вплив серед мас. Вона настає при відриві партійних лідерів від реального життя та інтересів мас, при порушенні єдності членів партії з основних світоглядних питань, при відсутності партійної дисципліни, а також при компрометації партійних, моральних принципів окремими партійними лідерами.

Політичні кризи можуть набувати різних **форм** (відставка уряду, розпуск парламенту, запровадження надзвичайного стану).

Будь-яка криза, як правило, має два **варіанти розвитку**: або вона послаблюється, або переходить у соціально-політичну катастрофу.

КАТАСТРОФА ПОЛІТИЧНА (грецькою *katastrophe* – переворот, загибель, кінець) – екстремальна форма стану політичного життя суспільства, що є результатом різкого загострення політичної та економічної кризи, розпаду і краху існуючих владних структур.

Соціально-політична катастрофа тягне за собою вкрай важкі наслідки не тільки для політичного життя, але й для самого існування тієї чи іншої політичної системи.

ПРИЧИНАМИ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ КАТАСТРОФ є провали в політиці правлячих кіл, грубі помилки політиків, допущенні в процесі керівництва державою і суспільством, конфліктні і кризові ситуації у всьому суспільстві, викликані розвалом економіки, невтримним ростом вартості життя, міжнаціональними конфліктами, масовим ростом злочинності, правовим нігілізмом, соціальною незахищеністю громадян. За такої ситуації, як правило, правомірним є введення **надзвичайного стану**, головною метою якого є забезпечення громадського порядку і безпеки громадян шляхом запобігання масовим безпорядкам і актам насильства, посилення діяльності органів влади та громадськості по збереженню законності. Введення надзвичайного стану в кожній країні є прерогативою вищих державних органів (Президента або парламенту).

ШЛЯХИ ВИХОДУ З КРИЗОВОГО СТАНУ:

Типи (види)	Наслідки	Спосіб виходу
Урядовий	Влада втрачає контроль над ситуацією в країні	Реорганізація уряду або його повна відставка
Парламентський	Парламент нездатний приймати рішення або вони не відповідають волі більшості громадян	Розпуск парламенту, призначення нових виборів
Конституційний	Припинення дії Основного Закону через втрату його легітимності	Оновлення або прийняття нової конституції
Зовнішньополітичний, міжнародний	Розладнання системи відносин держави з іншою чи декількома внаслідок загострення суперечностей або загрози переростання у відкритий конфлікт	Неможливість розв'язання конфлікту шляхом переговорів і взаємних поступок може перерости у війну

Типи (види)	Наслідки	Спосіб виходу
Соціально-політичний, загальнонаціональний	Поворотний момент у розвитку соціально-політичного процесу, що не обов'язково веде до заміни владної еліти чи панівної групи.	Через нездатність знайти вихід із нього – може перерости в революційну ситуацію

19.3. Соціально-політичні конфлікти в Україні, їх природа та сутність

Характеризуючи сучасний розвиток нашої держави і суспільства, як політики, так і науковці вказують на значне затягування перехідного процесу становлення цивілізованої, демократичної політичної системи в Україні, що породжує підвищений рівень суспільно-політичної конфліктності.

Нинішній етап розвитку України супроводжується постійними конфліктами між виконавчою та законодавчою владою, партіями і рухами, окремими політичними лідерами, фракціями в парламенті, апаратом президента і апаратом уряду, між місцевою і центральною владою, а також владою і різними прошарками населення тощо.

Одним із найскладніших політичних конфліктів в українському суспільстві на сучасному етапі є **суперечність між двома рівновеликими соціальними групами, які можна умовно визначити поняттям “реформатори” та “консерватори”**, тобто між тими, хто ідеалізує наше минуле і критикує сьогодення.

Шлях до розв'язання цього глобального конфлікту лежить у подальшій стабілізації, демократизації та гармонізації суспільства, створенні правової держави, значному підвищенню матеріального та духовного рівня життя широких верств населення.

Загальною загрозою політичній стабільності залишається складна ситуація в економіці України. Стагнація виробництва, зростання тіньової економіки, корупції, значне підвищення цін на промислові та продовольчі товари, зниження купівельної спроможності населення, катастрофічне зростання бідності, неприхована заклопотаність багатьох “публічних політиків” власним облаштуванням, призводять до нагромадження нерозв'язаних проблем і викликають незадоволення народних мас політичною елітою.

Все це спричиняє конфлікти, перш за все, у виробничій сфері: з питань заробітної плати, техніки безпеки, соціальних послуг,

недемократичності управління, що породжує мітинги, пікети, страйки тощо.

Значними політичними чинниками дестабілізаційних процесів у країні є **напружені відносини між Президентом, Урядом і Верховною Радою, гостре протистояння між владою і опозицією, що часто виходить за цивілізовані межі, боротьба між “лівими” та “правими”**, головною причиною якого є розмаїття політичних та ідеологічних симпатій електоральних груп, якими ці сили підтримуються.

Неабияким фактором конфліктогенної ситуації в Україні є також **напруга між елементами ланцюга “регіон–центр–регіон”**, тобто конкуренція між регіональними, політичними і фінансово-промисловими елітами за здійснення впливу на прийняття рішень центром. Нині чітко простежуються чотири центри регіонального впливу – Донецький, Дніпропетровський, Київський, Кримський. Головні причини виникнення напруги між ними пов’язані з розподілом фінансових і матеріальних ресурсів, бюджетною політикою центру, рівнем впливу тіньової економіки й криміналітету на прийняття політичних рішень.

Важливими чинниками макрополітичного рівня, що впливають на збереження конфліктогенності у політичній сфері, є **мовні проблеми**. Йдеться, зокрема, про конфлікти з приводу надання російській мові статусу державної, які вимагають законодавчого вирішення.

На шляху відродження України серйозні перешкоди становлять **міжконфесійні конфлікти**. Така бажана для нашого суспільства внутрішня стабільність порушується ворожнечею між церквами, ієрархами, священиками, віруючими. Спектр їх протистояння досить високий: боротьба за храми, майно, лідерство, сфери впливу. Мова йде, в першу чергу, про серйозні конфлікти всередині православ’я – розкол Української Православної Церкви на прихильників Київського патріархату і Московського, основною причиною якого є неоднакова реакція на національне відродження і темпи українізації церкви. Цей релігійний конфлікт має багатоплановий характер і проявляється як на політичному, так і на богословсько-ієрархічному та побутовому рівнях.

Політичні партії, рухи, організації, окремі діячі вбачають у тій чи іншій релігії, церкві свою опору, залучають віруючих до членства у своїх лавах. За таких умов церкві важко залишатися поза політикою. Міжцерковний конфлікт проявляється також на *богословському рівні*. Кожна із церков устами своїх богословів теоретично обґрунтовує свою

роль і місце в історії українського народу, доводить своє право на лідерство в сучасному процесі національного відродження.

Міжцерковний конфлікт на побутовому рівні знаходить вияв у взаємному нетерпимому ставленні віруючих одних конфесій, церков до послідовників інших, відвертій ворожнечі між ними. Міжцерковний конфлікт на рівні буденної релігійної свідомості – це одна з форм найбільш масового протистояння людей у суспільстві, що призводить до порушення громадського спокою, створює напругу у певному регіоні.

Серед політичних конфліктів важливу роль відіграють **суперечності на національній основі**. За оцінками міжнародних та вітчизняних експертів, національна політика України протягом останніх років була привабливою для багатьох, зокрема, сусідніх країн як така, що забезпечувала належний спокій в державі, хоча нерозв'язаних питань залишилося чимало.

Найбільш конфліктогенною ситуацією на національній основі в Україні є кримськотатарська. Вона породжує цілу низку невирішених проблем, а саме: проблему історичного плану (досі не вирішено, хто нестиме відповідальність за депортацію кримських татар і як ставити питання про матеріальну та моральну компенсацію за понесені збитки); проблему відсутності матеріальних і фінансових ресурсів для забезпечення переселення та облаштування; проблему доступу кримських татар до землі на півострові, тенденції анклавізації при розселенні кримськотатарської спільноти; комплекс проблем політичного характеру (певна закритість кримськотатарських громадсько-політичних організацій, негативне ставлення місцевого населення і влади до претензій з боку кримськотатарської спільноти).

Нині ситуація на півострові певною мірою контролюється. Цьому, зокрема, сприяє відсутність відкритих проявів ісламського фундаменталізму у кримськотатарському середовищі, певне дистанціювання кримських татар від місцевого криміналітету. Однак загроза виникнення міжнаціонального конфлікту в Криму залишається.

Таким чином, причиною соціально-політичних конфліктів у сучасній Україні є нестабільна політична ситуація, незадовільний стан економіки, конфлікти у виробничій сфері, постійні непорозуміння між гілками влади, окремими регіонами та центром, суперечності на національній, мовній та конфесійній основах, конфлікти між політичними партіями, правлячою елітою та опозицією, між окремими політичними лідерами.

19.4. Шляхи і методи розв'язання політичних конфліктів

Головною передумовою розв'язання політичного конфлікту є відповідне взаємне бажання його учасників. Крім цього важливо чітко розуміти сутність конфлікту, його причини та можливі наслідки в разі його подільшого розгортання (ескалації).

Рис.19.3. Процес розв'язання політичного конфлікту

ПІДХОДИ ДЛЯ ВРЕГУЛЮВАННЯ КОНФЛІКТІВ:

Морально-правовий (нормативний) підхід робить можливим врегулювання конфлікту з допомогою вибору правових і моральних норм. Результативність залежить від того, чи є між сторонами згода стосовно цих норм.

Силовий підхід використовується, коли за нерівності партнерів сильніша сторона намагається придушити слабшу і нав'язати їй свою волю. Перемога з використанням силової моделі має однак перехідний характер, коли за певних умов переможець може стати переможеним.